

Український Шпіцберген. Ведмеді, вугілля та комунізм

Не звикай до речей, до людей, до місць. Тут немає сенсу будувати дім, саджати дерево, народжувати сина. Усі звідкись приїхали, всі кудись урешті-решт поїдуть...

Це могла би бути історія Шпіцбергену як закинутого краю, що хоч де-юре і належить Норвегії, та все ж де-факто не належить нікому, такий собі зал очікування, де люди закохуються, працюють, ходять у бари, та за якийсь час збирають речі і їдуть далі. Це лише зупинка на шляху, не кінцева. Втім Максиму Беспалову вдалося перетворити свій репортаж про тижневу мандрівку на своєрідне освідчення в любові до місця, розташованого так далеко від звичного нам світу.

Максим блукає поселеннями архіпелагу, буквально таки підбираючи розкидані там шматки історії. Ось тут колись жили українські гірняки, які приїздили на заробітки, а вже за рогом — так зване Сховище судного дня, в якому зберігаються зразки насіння на випадок катастроф. Тут усім містом зустрічають сонце після полярної ночі, і водночас тут так самотньо, що турист видається найкращим другом.

Шпіцберген може бути дуже різним. Може дивувати, закохувати та розчаровувати. У цій книжці Максим змалював історію Шпіцбергену — його минуле, сьогодення та, можливо, навіть майбутнє — через історії українців, яких доля звела з цим місцем. Це історія українського Шпіцбергену.

УКРАЇНСЬКИЙ

ШПІЦБЕРГЕН

ВЕДМЕДІ,
ВУГІЛЛЯ ТА
КОМУНІЗМ

МАКСИМ БЕСПАЛОВ

віх^ола

Максим Беспалов

УКРАЇНСЬКИЙ ШПІЦБЕРГЕН

Ведмеді, вугілля та комунізм

віхОла

Київ · 2022

УДК 821.161.2'06-992:908(984)
Б53

Беспалов Максим

Б53 Український Шпіцберген. Ведмеді, вугілля та комунізм / Максим Беспалов. — К. : Віхола, 2022. — 184 с. — (Серія «Життя»).

ISBN 978-617-7960-65-1 (п. в.)
ISBN 978-617-7960-69-9 (е. в.)

Не звикай до речей, до людей, до місць. Тут немає сенсу будувати дім, саджати дерево, народжувати сина. Усі звідкись приїхали, всі кудись урешті-решт поїдуть...

Це могла би бути історія Шпіцбергену як закинутого краю, що хоч де-юре і належить Норвегії, та все ж де-факто не належить нікому, такий собі зал очікування, де люди закохуються, працюють, ходять у бари, та за якийсь час збирають речі і їдуть далі. Це лише зупинка на шляху, не кінцева. Втім Максиму Беспалову вдалося перетворити свій репортаж про мандрівку на своєрідне освідчення в любові до місця, розташованого так далеко від звичного нам світу.

Максим блукає поселеннями архіпелагу, буквально таки підбираючи розкидані там шматки історії. Ось тут колись жили українські гірняки, які приїздили на заробітки, а вже за роком — так зване Сховище Судного дня, в якому зберігаються зразки насіння на випадок катастроф. Тут усім містом зустрічають сонце після полярної ночі, і водночас тут так самотньо, що турист видається найкращим другом.

Шпіцберген може бути дуже різним. Може дивувати, закохувати та розчаровувати. У цій книжці Максим змалював історію Шпіцбергену — його минуле, сьогодення та, можливо, навіть майбутнє — через історії українців, яких доля звела з цим місцем. Це історія Українського Шпіцбергену.

УДК 821.161.2'06-992:908(984)

Усі права застережено. Будь-яку частину цього видання в будь-якій формі та будь-яким способом без письмової згоди видавництва і правовласників відтворювати заборонено.

© Максим Беспалов, 2022
© Маркіян Прохасько
«Українська Антарктида», 2022
© Наталія Зуєва, обкладинка, 2022
© Олександра Сиса, ілюстрації, 2022
© ТОВ «Віхола», виключна ліцензія на видання, оригінал-макет, 2022

ISBN 978-617-7960-65-1 (п. в.)
ISBN 978-617-7960-69-9 (е. в.)

Відгук про книжку

Шпіцберген Український? Максим Беспалов, автор цієї книжки, каже — так. Залишається йому повірити на слово, бо сам не наважуся поїхати на архіпелаг, який перебуває де-юре під владою Норвегії і де-факто (у певних місцях — точно) під владою російської держави. Де висить великий російський прапор і стоїть досі не знятий бюст Леніна. Там українцеві перебувати небезпечно. Втім, це не стосується трударів, які «поза політикою» і їдуть з українського Донбасу аж на далеку Північ заради... 500 доларів зарплати з каси «Арктикугля». Невигадані історії конкретних людей — це завжди цікаво, хоча з більшістю героїв хочеться посперечатися. Прочитайте і ви. Поділіться потім враженнями.

*Вахтанг Кіпіані,
редактор «Історичної правди»*

Вступ

Ця книжка — не так подорожні нотатки про мандрівку в Арктику, як результат мого бажання розповісти про етнографічний та історичний парадокс, що склався на архіпелазі Шпіцберген протягом останнього століття. Це важко уявити, але на просторі між 78 та 79 ° північної широти існує соціум, помітний відсоток у якому становлять українці. З нинішнього населення Шпіцбергену (майже весь світ називає архіпелаг Свальбардом) — а це приблизно 2500 людей — українцями є п'ята частина. А 25 років тому наших земляків там було навіть більше, ніж норвежців, яким де-юре належать ці території.

Така ситуація склалася через те, що саме спонукало до освоєння цих північних земель: у ХХ столітті представники різних держав, зокрема й Союзу, колонізували Шпіцберген переважно з метою видобутку вугілля. А де в СРСР були найкращі спеціалісти з гірничої справи, як не на Донбасі? Ситуація не змінилася навіть після розпаду імперії. Однак нині російська присутність на Шпіцбергені набагато менш виражена, ніж три десятиліття тому.

Дивно, але українська історія Шпіцбергену майже невідома в самій Україні. Після повернення я почав шукати бодай якісь згадки про український слід на арктичному архіпелазі. Проте в наших джерелах таку інформацію знайти годі, окрім хіба кількох статей і поодиноких інтерв'ю з людьми, які повернулися з Півночі та розповіли про свою важку працю там. Вікіпедія ж просто згадує, що українці на Свальбарді є.

Обходять увагою українців на Шпіцбергені зокрема й іноземні джерела. Одним з небагатьох авторів, хто присвятив цьому питанню бодай декілька абзаців, став норвезький письменник К'яртан Флегстад, який у книжці «Піраміда: портрет покинутої утопії» раз чи два згадує про визначальну роль українців у процесі радянської колонізації

Шпіцбергену та намагається знайти докази національного конфлікту між ними й росіянами. Утім, це йому не вдається.

Звісно, я не збираюся вдавати Міклухо-Маклая, що знайшов на віддаленому острові цікавий етнографічний парадокс. Я цілком усвідомлюю, що в сучасному світі, де інформація шириться всією планетою протягом частки секунди, кумедно мати себе за першовідкривача українців в Арктиці. Коли я почав писати, то просто хотів поділитися з читачами неймовірними враженнями від Шпіцбергену, а також тим здивуванням (можливо, наївним), яке мене охопило, коли побачив там величезну кількість наших співвітчизників. Текст задумувався як репортаж (чи серія репортажів) про мою поїздку на Шпіцберген у липні 2016 року. Власне, з кожним днем він ставав дедалі більшим та глибшим. У якийсь момент історія українців в Арктиці остаточно оформилася в ключову тему, а мій сюжет про власну мандрівку став лише приводом розповісти інші.

Утім, обидві частини — моя історія й історії інших людей — здається, є невіддільними одна від одної. Я знаходив героїв книжки (чи вони — мене) на вулицях, у пабах або навіть у будівлях покинутого майже 20 років тому полярного селища Піраміда.

Шпіцберген — це неймовірне місце, незалежно від того, хто там живе чи жив. Це місце разючої природної краси: мальовничих фіордів, льодовиків, північної флори й фауни. Проте ця краса не здалася б такою яскравою без усвідомлення героїчної історії освоєння архіпелагу представниками різних націй. Свальбард захоує в себе не тільки відсутністю людей, а й, хоч як парадоксально, їхньою присутністю — саме люди роблять його таким прекрасним, яким він зараз є.

Архіпелаг тільки номінально норвезький. Так само своїм його можуть називати і росіяни, і поляки, і шведи, і нідерландці, і багато інших народів, хто доклав або досі докладає зусилля до його освоєння. Утім, моя книжка — про особливий Шпіцберген, український.

29 серпня 1996 року

Літак «Внуковских авиалиний» у штатному режимі вилетів з Москви та взяв курс на північ. На борту було 11 членів екіпажу та 130 пасажирів: переважно шахтарі та їхні родичі, а також працівники тресту «Арктикуголь» — із керівної ланки. Звичайна ротація персоналу, яка відбувається раз на місяць чи трохи рідше. Ці люди мали провести в Арктиці хто пів року, хто рік, хто кілька років — скільки вистачить бажання та сил.

Проблеми почалися на підльоті до Свальбарду. Команда хотіла посадити керований ними Ту-154 найпростішим способом — із фіорду на злітно-посадкову смугу, проте згодом вирішила спрямувати літак іншою траєкторією, через гори.

Пізніше, коли слідча група розбирала обставини катастрофи та вивчала розмови між пілотами та землею, виявилось, що члени російського екіпажу погано розуміли англійську авіаційну термінологію (чи й узагалі — англійську мову), тому сприйняли фразу норвезького диспетчера «Runway In Use» («злітно-посадкова смуга активна та використовується для зльотів і посадок») як «ЗПС зайнята», а тому самостійно вирішили заходити на посадку небезпечнішою та складнішою траєкторією. Також виявилось, що бригада, яка керувала літаком, не мала достатньої кваліфікації та не відпрацьовувала альтернативні варіанти посадки в аеропорту Лонг'їра, окрім як із боку фіорду.

Зазвичай на підльоті до точки призначення люди просинаються, щоб помилуватися з висоти краєвидами арктичного архіпелагу: більшість пасажирів ніколи не бачила схожого рельєфу раніше.

— Смотрите, земля! — сказала дівчинка років дев'яти батькам, і вся родина припала до ілюмінатора, в якому вже можна було побачити гострі шпилі гір, завдяки яким Spitzbergen і отримав таку назву.

Усі 130 пасажирів літака дивилися в ілюмінатори та уявляли своє майбутнє життя на цій суворій та негостинній північній землі. До посадки залишалось кілька хвилин. Люди ставили крісла у вертикальне положення та застібали ремені безпеки.

— Просьпайся, мильй, — казала мати з Маріуполя своєму шестирічному синові. Уже за три дні він мав би піти в дитячий садочок у Баренцбурзі.

Ty-154 змінив курс, але при цьому екіпаж втратив орієнтацію в просторі. Ситуація в кабіні пілотів була напруженою. Дані «чорної скриньки» свідчать, що в якийсь момент пілоти та штурман узагалі почали суперечку, де саме перебувають. Унаслідок цього вони запізно зрозуміли, що летять просто в гору, схил якої вони помітили за 200 м, після чого терміново запустили форсаж для екстреного набору висоти. Люди в салоні лише в останні секунди збагнули, що відбувається щось незаплановане. Коли літак різко взяв догори, пасажири перелякалися, дехто закричав. Це були дорослі, бо діти навіть не уявляли, що батьки їх так підведуть, що їм загрожує небезпека — політ на літаку на Північ здавався замалим не казковою пригодою. Проте гори, якими всі так милувалися з ілюмінаторів лише хвилину тому, скоро зникли в тумані, а потім на якусь мить знову з'явилися небезпечно близько до повітряної машини. Крик був їхнім останнім звуком у житті.

— ...твою мати, гора! — аудіозапис подій у кабіні зафіксував останні слова капітана літака.

Їм не вистачило 15 м висоти й двох секунд польоту.

Літак вривався в гору та розтрощився на шматки, ще й спричинивши лавину, яка поховала його під снігом. Рятувальна операція тривала 6 днів. Норвежці, росіяни, українці, поляки та інші — сотні людей билися з негодою, сподіваючись знайти тих, хто вижив. Проте дива не сталося, жодної людини не врятували. В авіакатастрофі загинули всі 130 пасажирів та 11 членів екіпажу; 77 українців на борту, з них — 6 дітей.

У вересні 1996 року в Україну доставили 77 тун. Загиблих поховали, переважно на Донбасі — в Донецькій і Луганській областях, звідки вони були родом. Для шахтарського регіону ця трагедія стала-однією з цілої низки масштабних аварій з десятками та сотнями загиблих. У 1990-х таких було багато. Але на Шпіцбергені люди

померли над землею, а не під нею. Смерть забрала із собою не тільки гірняків, вона не пожаліла також їхніх дружин і дітей — і це був нонсенс.

Розділ 1. Баренцбург

Прибуття

Я не люблю холод, і навіть сама ідея поїхати посеред літа на Північ досі здається мені дивною. Втім, обставини часто бувають сильнішими за наші звички, а хвилинка, проте сильна пристрасть легко може розірвати кокон зручності та комфорту, який ми прядемо навколо себе протягом багатьох років. Ще за пів року до того я навіть думати не міг, що колись побуваю на Шпіцбергені. Арктика та я жили окремими життями: мене завжди цікавили більш південні та теплі місця планети, а тут — Полярне коло, білі ведмеді, льодовики, Гренландське море. Коли у мене в січні 2016 року тільки з'явилася можливість поїхати на Шпіцберген по роботі, я навіть не вагався. Не знаю чому, проте я відразу зрозумів: це — моє місце. Може, щось несвідомо згадав з дитинства, коли роздивлявся мапу світу та мріяв про далекі мандри, а може, прокинулася туга за Північчю, прищеплена читанням багато років тому «Землі Саннікова». Залишалося зібрати команду та рушити на Північ. Нас було дванадцять: одинадцять українців та один азербайджанець. Протягом двох годин після відбуття з Осло ми летіли над хмарами. Вони трохи розступились тільки перед самим Шпіцбергеном, і всі пасажири рейсу DY396 заворожено припали до ілюмінаторів. Більшість із нас ніколи не бачила схожого рельєфу раніше: темні, коричнево-зелені гостроверхі гори, що тягнулися аж до горизонту, із залишками снігу на верхівках, синьо-чорна гладінь океану, криво розірвана то тут, то там чудернацьким обрисом узбережжя фіорду. Віковічна битва панівних у тутешньому краєвиді чорного та білого кольорів надавала картині неймовірної контрастності.

— Це якийсь жах, — сказала мені жіночка з Нідерландів, яка сиділа в сусідньому кріслі. Вона дивилася в ілюмінатор та несхвально крутила головою: — Жодного деревця, жодної квітки, жодної травинки. Нічого!

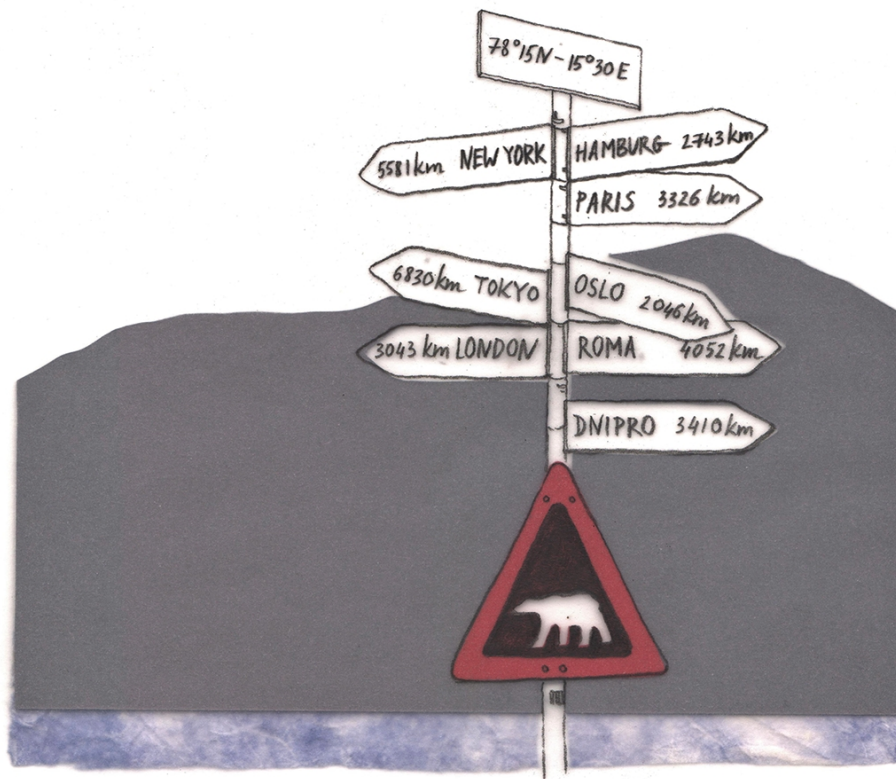
Справді, на перший погляд природа Шпіцбергену може здатися вбогою. На архіпелазі не знайти звичного для мешканців теплих країн різнобарв'я та пишної рослинності. Перші враження про Шпіцберген зазвичай негативні — закоханість приходить згодом.

— Чим ми будемо тут цілий тиждень займатися? — з жахом у голосі запитала жінка у своєї сусідки.

— Сексом! — пожартувала та. Їм обом було за сімдесят.

Мої плани на Шпіцберген не були настільки ж сміливими.

Літак випустив шасі та вже за кілька хвилин торк-нувся ними землі. Ми на Шпіцбергені — землі льодовиків, шахтарів, оленів і білих ведмедів. Знак із застереженням про наявність останніх десь поблизу висів просто перед виходом з невеличкої, проте дуже сучасної будівлі аеропорту міста Лонг'їр. Він був прикріплений до того ж стовпа, що й таблички з відстанню до великих міст світу: «Лондон — 3043 км», «Токіо — 6830 км», «Осло — 2046 км». До мого рідного Дніпра (хоч я й не знайшов про це відповідного знака) було 3410 км.

Після короткого відпочинку в Лонг'їрі ми сіли на корабель та рушили у Баренцбург — центр російської присутності на архіпелазі — та потрапили під легкий, проте безперестанний і набридливий дощ. Дрібна мряка, здавалося, була всюди, навіть під одягом. Але на маленькому кораблику «Баренцбург», яким ми пливли в однойменне шахтарське селище, негода здавалася найменшою проблемою. Через сильний вітер Іс-фіорд затягнули величезні хвилі, і наше вутле суденце, здавалося, от-от пірне під воду.

Відпливаючи з Лонг'їра, ми стояли на палубі, щоб краще роздивитися все навкруги, проте швидко сховалися в кают-компанію, тікаючи від гігантських хвиль, що затоплювали корабель. Найбільш нервові пасажери розпакували аптечки, щоб прийняти хто заспокійливе, а хто — ліки від захитування.

Корабель кидало з боку в бік. Ми піднімалися на хвилях та різко з них падали, і здавалося, ніби наступний водяний вал накриє нас

повністю, що перший же вечір на Шпіцбергені стане для нас останнім.

Ситуацію врятувала пляшка віскі, яку хтось завбачливо дістав з валізи перед посадкою на «Баренцбург». Вона пішла по колу, і тільки азербайджанець Джавід та капітан корабля Борис не пригубили з неї.

— А чи є в Баренцбурзі російські силові структури? — запитав я у гіда Феді, коли стресова ситуація розрядилася, а нервові зойки перетворилися на розслаблений сміх.

— Немає, — відповів той.

Федю я вже знав заочно. Готуючись до подорожі на Шпіцберген, я прочитав багато блогерських репортажів про відвідини північного архіпелагу, і багато де в об'єктив фотокамер мандрівних фотографів потрапляв цей російський красень — веселий, статний, з розкуйовдженою русявою бородою та рушницею через плече, постійно всміхнений жартівник у шапці Стена Марша з мультсеріалу «South Park». З його зовнішністю кіноактора та експресивним характером він мав би жити десь у Москві чи Лос-Анджелесі, проте чомусь обрав Арктику.

— А якщо відбувається якийсь конфлікт, хто може його владнати?

— Якщо щось серйозне, прилітає гелікоптер з норвезькими поліцейськими. Коли просто п'яна бійка, приходять хлопці з нашої служби рейнджерів та дають бешкетникам по голові.

— А ФСБ є?

Федя всміхнувся та промовчав.

*

— Баренцбург! Населення — 450 осіб, з яких 85 відсотків — українці, — представив нам місто гід Сергій по прибутті.

Перший контакт з нашими співгромадянами не змусив довго чекати на себе.

— О, наші приїхали! — радо зустрів нас хлопець на ресепшені готелю. — Я сам з Донецька!

Наші.

Баренцбург

Судячи з фотографій, усі північні радянські містечка схожі одне на одне. Може, через брак рослинності на вулицях ти більше уваги звертаєш на специфічну утилітарну архітектуру, бруд і запустіння. «Наша цель — коммунизм!» — на початку 1990-х цей напис на величезній стелі в Баренцбурзі було забетоновано. Проте вже в 2000-х під час реконструкції об'єктів на центральній площі селища старий лозунг засяяв з новою силою.

— Українці, прошу, не чіпайте нашого Леніна! — сказав гід Сергій, указуючи на бюст вождя світового пролетаріату, коли ми тільки прибули в Баренцбург і ще не встигли заселитися в готель. — Він на балансі «Арктикугля», вартість — два з половиною мільйони рублів. Ми його дуже цінуємо як пам'ятник колишнім епохам.

Перебуваючи в Баренцбурзі та інших місцях присутності Росії на Шпіцбергені, я звернув увагу, з яким пієтетом тамтешні мешканці ставляться до історії, хоч би якою вона була. При цьому пізній радянський період — 1980-ті — сприймають як золоту еру архіпелагу.

Про сучасну Росію на Шпіцбергені, здається, майже не згадують. Владою тут є винятково трест «Арктикуголь», навіть російські прапори в тому ж Баренцбурзі знайти складно. Один з небагатьох майоріє над величезним чотириповерховим консульством РФ на Шпіцбергені. Це, до речі, єдина в місті огорожена парканом будівля. Там працює тринадцятеро людей — і ніхто не може зрозуміти, навіщо для цього цілі чотири поверхи.

Баренцбург — це сповнене життя місто-привид. Теоретично в ньому живе майже пів тисячі осіб, але на вулиці зрідка можна побачити бодай одну живу душу.

— Усі працюють! — пояснювали нам гіді.

І вдень і вночі розгулює по вулицях арктичного містечка лише вітер, інколи проїжджає вантажна машина, час від часу проходить людина. Основне життя Баренцбурга — підземне. Цілодобово, зміна за зміною десятки шахтарів працюють у копальні. Шахта годує містечко, надає сенс його існуванню. Все, що над землею, виконує лише допоміжні функції. Тому на вулицях і немає людей. Тим паче ходити в Баренцбурзі особливо нема куди.

Усе містечко — одна вулиця на горі, та ще одна на березі, біля порту. Обійти все можна щонайбільш за пів години. У радянські часи тут вирувало життя, існували навіть власна типографія та швейна фабрика, яка шила одяг на експорт — наприклад, для норвезької олімпійської збірної 1994-го. Такі традиційно «жіночі» підприємства були потрібні, щоб забезпечити роботою дружин баренцбурзьких шахтарів, які приїжджали за чоловіками на Північ. Після кризи 1990-х місць для працевлаштування жінок поменшало, як поменшало взагалі всього в містечку.

Баренцбург потрохи відроджується та змінюється завдяки туризму. Людей виробничих професій у селищі стає щороку менше, людей зі сфери обслуговування — більше.

Звичний для будь-якої пострадянської людини зал Будинку культури. Старі незручні меблі, сцена з потертою підлогою, величезні фотошпалери з березами.

У залі — кілька десятків іноземних туристів, які припливли в Баренцбург на кілька годин із Лонг'їра, на сцені — учасники місцевої самодіяльності: ансамбль народних інструментів, танцювальний

колектив — сім жінок у червоних сарафанах. Ще двоє дівчат співають пісні російською та українською. Все до нудоти звично, знайомо. Але це Арктика, Норвегія, а не райцентр Рязанської області.

Такі концерти відбуваються у Баренцбурзі двічі на тиждень, коли в місто припливають великі туристичні групи. Також під їхнє прибуття або за телефонним дзвінком відчиняють сувенірний магазин: багато людей у селищі мають кілька посад, ніхто не буде сидіти в торговій точці з ранку до вечора, якщо туристи туди заходять навіть не щодня.

— Сьогодні ми навчимося валяти з фетру морських котиків.

Ми потрапили на заняття в місцевому клубі дозвілля. Зазвичай на секції рукоділля ходять цілими родинами, щоб розважити себе бодай чимось. Потреб виходити у вільний від роботи час за межі квартири не так уже й багато. За окрему платню поваляти котиків пускають і туристів.

Також щоранку для туристів відчиняють і шахту. Екскурсії водить Костянтин Чекулаєв, колишній мешканець міста Стаханов (нині — Кадіївка). Уже п'ять років він з родиною на Шпіцбергені, вважає себе місцевим. Колись він приїхав на Північ працювати шахтарем, але нині перейшов у туристичну сферу: легша робота, більша зарплатня.

*

Костянтин розповідає свою історію. Розказуючи про себе, він створює портрет цілого Баренцбурга:

— П'ять років тому на Шпіцберген потрапляли передусім за знайомством. Коли відкривалися вакансії, люди кликали в Баренцбург своїх друзів, колишніх колег. Із Півночі приходило запрошення, виклик, і ти мав поїхати на співбесіду в Москву, а потім уже летів в Арктику. Зараз усе простіше: у тресту «Арктикуголь» з'явився сайт, більшість нових співробітників проходять через нього.

На той час, коли мені зателефонували, мені було добре і в Стаханові: зарплата велика, бажання щось змінити — мізерне. Тому я довго вагався, чи приймати запрошення. Тим паче в мене тоді вже була родина: дружина й трирічна донька. Врешті ми на сімейній раді ухвалили рішення податися в Арктику. Тепер уже важко згадати, яким був головний аргумент: бажання заробити більше грошей чи прагнення романтики.

Перший контракт із шахтарями укладають на пів року. Якщо показав себе як професіонал і нормальна людина, то по закінченні цього терміну тобі запропонують договір уже на два роки. До того ж ти отримувеш право привезти в Баренцбург родину.

— **Яким було ваше перше враження від Шпіцбергену?**

— Жахливим. Ми летіли наприкінці жовтня, це вже фактично початок «полярки»¹. Наш літак зробив декілька кіл над аеропортом Лонг'їра та повернувся у Мурманськ: було якесь зледеніння злітно-- посадкової смуги. Коли ми врешті прилетіли на Шпіцберген і дісталися до Баренцбурга, стояла глибока ніч. А коли я зранку прогулявся містом, спочатку навіть не зрозумів, куди потрапив. Здавалося, що все навкруги жахливе. А потім почалася робота, з'явилися друзі, звик до обставин. На самій шахті я не знайшов для себе нічого нового — знайоме обладнання. А коли людина добре знає свою справу, коли вона фахівець, то все в неї добре.

З родиною ми зідзвонювалися кожен день-другий. Я дуже сумував за ними. А потім вони й самі прилетіли на Шпіцберген, стало набагато легше.

— **Не страшно було перевозити родину в Арктику? Адже це не найкраще місце для життя і зокрема — життя з дітьми.**

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ